

היכוננו לביאת החמור

החמור ומי ילך ברגל. וכל אלה, כמוכב, אינם אלא קצה הקרחון: 39 פרקים קצרים לספר, וכל אחד מהם נאחז בזנבו האפרפר של חמור מיתני או סמלי אחר, ומגדל סה להתחקות אחר מקורותיו בע"פילי העבר ואחר גלגוליו השונים לאורך ההיסטוריה. מתברר הספר הם מעייני בלתי גדלה של ידע ושל אנקדוטות צבעוניות מכל סוג ומין, ובין טורי הטקסט שלובים גם שירים – חלקם נהדרים – וציטוטים ארוכים מתוך חיבורים היסטוריים כאלה ואחרים. כך נוכל למצוא כאן את השיר "על ספרים Stultifera navis" ("ספינת השוטים") מאת סבסטיאן ברנדט (1494) בתור גום קולח של עמיננדב דיקמן; או את המשל על "החמור" ושלוש בתרגום עברי מליצי שראה אור ב-1827 ב"ביכורי העיתים", כתב עת בעברית של משכילי אוסטריה וגליציה.

המשיח על חמור, מתוך הגדת פראג

בקהילות שבהן היה לחמור ערך רב לבעלי (למשל, בתרבויות שהתפתחו בנופים הרריים, שבהם אין תחליף לחמור ככלי תחבורה ובהמת משא) היחס לחמור חיובי יותר מאשר בתרבויות שצמחו במישור

גבר שראש חמור לו (בדרך כלל רמזו ליצר מיני חזק) חמור הנושא על גבו צלם של אל (ומשוכנע כי ההמונים המשתחווים סוגדים לו עצמו); וכמוכב, אינספור סיפורים והלצות מרחבי העולם על שני אנשים וחמור, שאינם מצליחים להחליט מי מביניהם ירכב על

הוא אומר דברי נבואה והמשיח יבוא רכוב עליו, אבל הוא גם משל לטיפשות ועיקשות. המסע המיוחד הזה בעקבות החמור מגיע למקומות משונים ובכלל לא צפויים

תיאוריה מרתקת אחרת, מאת חוקר הטבע המהולל בופון, מגדל סה להסביר מדוע החמור – היה חכמה, מועילה, אצילית ומלאה חן – סופג קיתונות כאלה של בוז בתרבות המערב. התשובה לדעי – תו טמונה בכך שהוא נמצא תמיד בצלו של הסוס. לולא נברא הסוס, כתב בופון ב-1753, היה החמור נחשב ליפה ולמעולה שבכל בעלי החיים. אבל היות שתמיד משוים בינו לבין הסוס, נגזר דינו של החמור לטפוג מלקות והתעללויות – שלא לדבר על לגלוג – בעוד שאת הסוס מטפחים ודואגים לכל מחסורו (ראיתם פעם פסל של מלך או בן אצולה אחר רכוב על חמור?). ואכן, הצימוד וההנגדה בין החמור לטוס הם מוטיב נפוץ בספרות. הדוגמה המפורסמת ביותר, כמוכב, היא רוסינגטון, סוסו של דון קיחוטה, ולעומתו חמורו עלום השם של סנצ'ו פנסה העלוב. אבל זה רק מוטיב אחד מבין רבים שעוברים כחוט השני בתרבות האנושית – ולא רק המערבית – וצצים לא פעם גם במקומות לא צפויים. שביט וריינהרץ סוקרים אותם בשקידה: החמור נושא הסיפורים, סמל לאדם טיפש או גס הליכות המתפאר בהשכלתו; חמור, דימוי חזותי וטקסטואלי קדום מאוד שפשרו המקורי לוש בערפלי;

בואות שבתנ"ך, דאגו לתאר כיצד הוא נכנס לירושלים כשהוא רכוב על חמור. ישעיהו משווה את עם ישראל לחמור, היודע את "אבוס בעליו" – החמור הוא אפוא היה נאמנה וצייתנית, שלא כבני יש"ראל הסוררים. מן הטיוול הארוך והעקלקל ששביט וריינהרץ מוליכים בו את הקורא (כמעט כתבתי: מוליכים את הקורא באפסרו) עולה שהחמוריות, כשמו של הספר, רבת פנים היא: לצד אינספור סיפורים, ציורים ומשלים שבהם מוצג החמור כאידיש גמור או קורבן סביל להתעמרות בעליו, אנו מוצאים גם שפע של חמורים חכמים (או חכ"מיים-חכמים), נדיבים, מושיעים, מקודשים או בעלי כוחות על-טבעיים. החמוריות, אם כן, היא לא פעם פשוט נבואה של האנושיות. מגין צמחה הדו-ערבית הזאת של החמור? תיאוריה מעניינת אחת שמצטטים המחברים מבקשת להראות כי בקהילות שבהן היה לחמור ערך רב לבעליו (למשל, בתרבויות שהתפתחו בנופים הרריים וסלעיים, שבהם אין תחליף לחמור ככלי תחבורה ובהמת משא) היחס לחמור חיובי יותר מאשר בתרבויות שצמחו במישור; אבל לתיאוריה הזאת יוצאים מן הכלל רבים, המעמידים בספק את נכונותה.

חמוריות: מסע בעקבות החמור יעקב שביט, יהודה ריינהרץ. הוצאת מרכז זלמן שזר, 202 עמודים, 72 שקלים

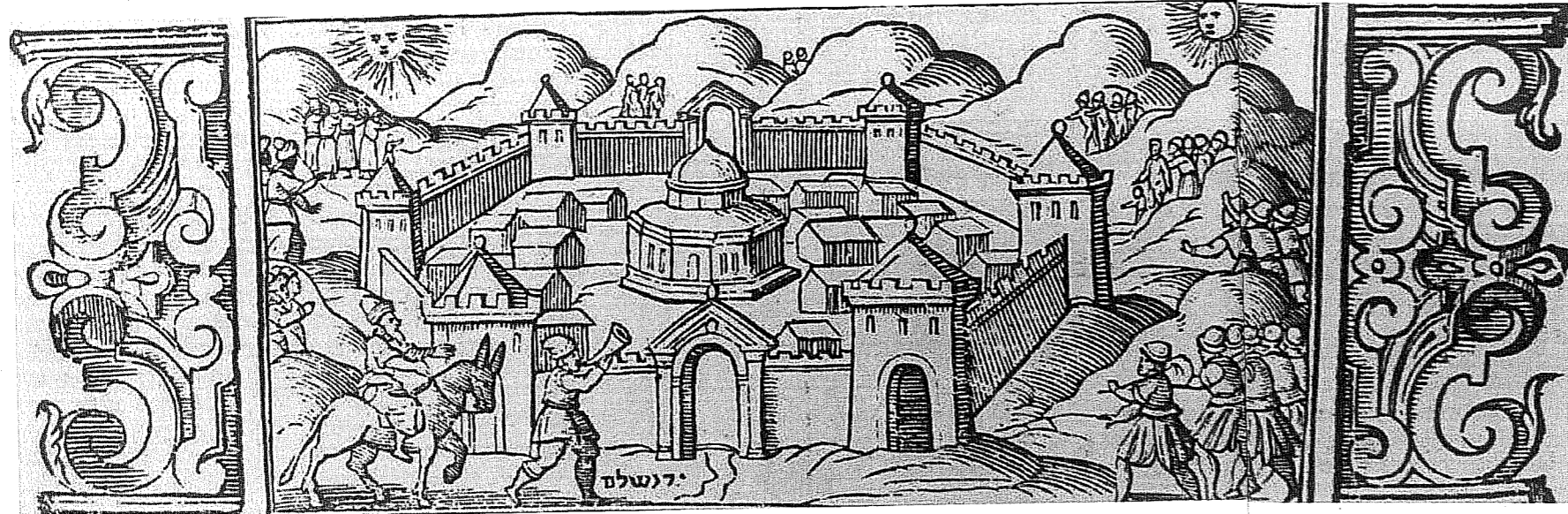
אביעד שטיר

עיון לא בכל יום יוצא לאור בעברית, במאה ה-21, ספר שאפשר לומר עליו שהוא כמעט רנסנסי, ספר המזכיר ז'אנר שיצא מהאופנה וסר חנו בעידן המדע המדויק והכתיבה האקדמית: הקומפניו, מרדך מקוצר לנוי שאיחיד, מבחר רבגוני מתוך תלמי תלים של טקסט. אבל כזה הוא ספרם של יהודה ריינהרץ ויעקב שביט העוסק בחמור (וב"חמוריות") כתופעה תרבותית והיסטורית. אף על פי שגם ריינהרץ וגם שביט מקדימים "פרופסור" לשמם, ככל זאת נימת הכתיבה מחויכת ומשוררת לגמרי מנפחות אקדמית: הרי הספר שלהם אינו עוסק ברבים שברומו של עולם אלא להפך, בפתוחה שבכמות, יצור שבכל מקום ובכל תקופה היה סמל ומשל לטיפשות, קהות חושים וקשיות עורף.

אבל רגע, האומנם בכל מקום ובכל תקופה? אתוננו של בלעם, למשל, היתה חכמה יותר מאדוניה ומיטיבה ראות ממנו, וחז"ל אפילו מונים את "פי האתון" עם עשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות. על פי הנבואה בספר זכריה ט, יהיה המשיח "עני ורכב על-חמור ועל-עיר בן-אתנות"; ומחברי הכרית החדשה, מצד, שהקפידו מאוד לשפץ את קורות חייו של ישו כך שיתאימו לנ-

בובות חמורים בפסטיבל סולסונה בספרד. בנבואה של האנושיות צילום: סולדה

המשיח רכוב על חמור, מתוך הגדת ונציה, 1609. חמורים חכמים, נדיבים, מושיעים ומקודשים